

СИНОНІМІЧНІ НАЗВИ У НОМЕНКЛАТУРІ ГОРМОНАЛЬНИХ ПРЕПАРАТІВ

Лехніцька Світлана Іванівна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються основні причини виникнення номенклатурної синонімії, зокрема співіснування наукових (систематичних) і тривіальних назв лікарських засобів. Для фармацевтичної номенклатури характерні повні (абсолютні) і часткові синоніми. Номенклатурними синонімами ми вважаємо тривіальні найменування лікарського засобу, що використовуються як торгові патентовані і непатентовані назви та належать до однієї номенклатури. Назви лікарських засобів містять різноманітну понятійну інформацію: вказівки анатомічного чи фізіологічного характеру, хімічний склад, терапевтичний ефект, спосіб вживання і т.д.

Ключові слова: фармацевтична номенклатура, найменування гормональних засобів, номенклатурна синонімія, повні і часткові синоніми, понятійний компонент.

Одна з найважливіших функцій мови – комунікативна, що забезпечує спілкування в усіх сферах людської діяльності. Крім загальноновживаних слів, у мові є велика кількість термінів і номенклатурних найменувань, що обслуговують різні галузі науки, техніки і культури. З функціональної точки зору термін – це не штучний знак, а слово чи словосполучення, яке виражає спеціальне поняття, тому в термінології відбуваються ті самі лексико-семантичні процеси, що і в лексиці загальнолітературної мови.

Актуальність роботи полягає в тому, що вона досліджує номенклатуру гормональних засобів, яка постійно оновлюється. Поява великої кількості синонімічних назв, зокрема гормональних препаратів, вимагає осмислення термінотворчих процесів, визначення алгоритму відбору словотвірних мовних засобів. Комплексний аналіз назв гормональних препаратів дозволяє зробити висновки про загальні тенденції формування сучасних наукових номенклатур.

Мета роботи – визначити причини виникнення синонімії; класифікувати номенклатурні синоніми за видами номенклатур; визначити повні і часткові синоніми; проаналізувати понятійну інформацію, яка міститься у назвах препаратів. **Предметом** нашого дослідження є явище синонімії у номенклатурі гормональних засобів. **Об'єктом** дослідження є синонімічні найменування гормональних засобів, тобто номенклатурні синоніми.

Новизна роботи полягає у недостатній дослідженості явища синонімії у термінології взагалі та у фармацевтичній номенклатурі греко-латинського походження зокрема. Дослідження фармацевтичної номенклатури, які існують на сьогоднішній день, присвячені переважно аналізу основних дериваційних моделей номенклатурних одиниць, а також понятійній інформації, яку вони містять [Березнікова 1978; Гусятинська 1986; Лазарева 2007; Нечай 2007; Воронова 2007; Бужина 2007].

Номенклатура – це сукупність спеціальних термінів-назв, що використовуються у даній науковій галузі [Ахманова 2007, 270]. Російський науковець М.Н. Чернявський вважає, що "терміни – це назви загальних понять, а номенклатурні найменування використовуються для позначення одиничних понять, тобто таких, в яких відображаються характерні ознаки лише якогось одного предмета" [Чернявський, 1984, 11]. Проаналізуємо детально явище синонімії у фармацевтичній номенклатурі.

У сучасному мовознавстві існують різні варіанти визначення поняття синонімія та причин її виникнення. З точки зору знакової теорії мови причиною появи синонімів є асиметрія мовного знака, яка виявляється "в розходженні між позначуваними і позначаючими мовних знаків, а також у розрізненні центральної частини та периферії в кожній внутрішній мовній системі" [Семчинський 1996, 45]. Останні дослідження сучасних термінознавців переконливо довели існування синонімії в термінології [Лагутина, 1967; Гумецкая, 1967; Суперанская, 1973; Худолеєва, 1980; Козлик, 1989;]. Специфіка терміносистеми допускає існування різних позначуваних у одного мовного знака, оскільки номінативна одиниця крім термінологічного значення може мати також загальноповживане значення. А також можуть відбуватися зворотні процеси, коли одне позначуване передається різними мовними знаками, оскільки денотат може мати наукову і загальноповживану назву, наприклад, *карбонат натрію* (наукова назва) – *сода* (загальноповживана назва) [Енциклопедія 2003, 558]. Таку точку зору підтримує також російська дослідниця Т.І. Арбекова, яка головним критерієм синонімії вважає співпадіння предметної сторони значення – денотата [Арбекова 1953, 66]. Російський термінознавець П.В. Веселов, вивчаючи питання існування синонімії у термінології, висловлює думку, що один об'єкт може розглядатися з різних точок зору. Предмет залишається незмінним, змінюється спосіб позначення його в мові [Веселов 1969, 77].

Одним з критеріїв визначення синонімії є співпадіння за основним значенням слів, морфем, конструкцій, фразеологічних одиниць. При цьому відзначається, що синоніми: 1) виражають одне поняття; 2) розрізняються відтінками значення чи стилістичним забарвленням, або тим і іншим; 3) схильні до взаємозаміни в контексті [Головин, Кобрин 1987, 53].

Терміни, які виражають одні й ті самі поняття, ті самі предмети та явища дійсності – це і є терміни-синоніми. Особливу групу термінів-синонімів складають назви лікарських засобів – номенклатурні найменування, які ми вважаємо номенклатурними синонімами. Залежно від того, який принцип класифікації обирає дослідник, синоніми розподіляють на повні (абсолютні) і неповні (часткові), ідеографічні і стилістичні [Салькова 1971, 21]. На думку вітчизняного науковця О.І. Нечитайла, більшість абсолютних синонімів належать до спеціальної або термінологічної лексики [Нечитайло 1987, 18].

У першій половині XIX ст., коли не було достатніх знань про структуру органічних сполук, більшість назв, які надавалися нововідкритим сполукам, були тривіальними, або умовними. У другій половині XIX ст., після того як були встановлені основні принципи молекулярної структури, стало можливим введення систематичних назв для вже існуючих і новостворених препаратів, а також раніш не синтезованих речовин і сполук [Flood 1963, XXVI]. Таким чином, на сьогоднішній день кожна лікарська речовина має *наукову* (систематичну) назву і *тривіальну* (від лат. *trivialis*, е – *простий, звичайний*) назву. Наукова назва відображає склад і молекулярну структуру хімічної сполуки, а отже є дуже потрібною особливо в процесі виробництва. Користуватися науковими назвами лікарських речовин досить важко внаслідок складності їх найменування. Наприклад, *2-оксі-естра-1,3,5(10)-діола-3* (наукова назва) і *Oestradiolum* (тривіальна назва); *мезо-3,4-Ді-(пара-оксифеніл)-гексан*

(наукова назва) і *Synoestrolum* (тривіальна назва); 3-Оксі-естра-1,3, 5(10)трієн-17-он (наукова назва) і *Oestronum* (тривіальна назва); Прегнен-4-діон-3,20 (наукова назва) і *Progesteronum* (тривіальна назва); Прегнен-4-ин-20-ол-17β-он-3 (наукова назва) і *Praegninum* (тривіальна назва); Андростен-4-ол-17β-она-3пропіонат (наукова назва) і *Testosteroni propionas* (тривіальна назва); андростен-4-ол-17β-она-3 (наукова назва) і *Testosteroni oenanthas* (тривіальна назва). Саме тому у лікарській практиці застосовують не наукові, а тривіальні назви. Отже, співіснування наукової і тривіальної назв є головною причиною існування синонімії у фармацевтичній номенклатурі [Чернявський 1975, 92].

Функціональний підхід до проблеми мовної синонімії обумовлює існування стилістичних синонімів, які розрізняються сферами ужитку. Так само і фармацевтична номенклатура має різні сфери застосування. На сьогоднішній день у різних країнах, а також і в Україні, готові лікарські засоби з однією й тією ж активною речовиною з'являються у торговій мережі під декількома комерційними назвами, що можна також вважати однією з причин виникнення номенклатурної синонімії. Так, російський мовознавець М.Н. Чернявський серед тривіальних назв виділяє три специфічні групи: 1) загальні або вільні найменування; 2) міжнародні непатентовані найменування; 3) товарні знаки [Чернявський 1981, 67-68]. Загальні найменування вважаються єдиними офіційними найменуваннями для лікарських засобів, які входять до національної або регіональної фармакопеї. Міжнародні непатентовані найменування являють собою назви, які відбираються і рекомендуються Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Кожне таке найменування є міжнародним словесним індикатором лікарської речовини. Товарний знак використовується для розрізнення готових лікарських засобів, що випускаються різними підприємствами. Поряд з товарним знаком (торговим найменуванням) на етикетці або в анотації подається міжнародне непатентоване найменування, що дозволяє ідентифікувати лікарську речовину приховану під різними товарними знаками [Чернявський 1981, 68]. Російські дослідниці Р.Є. Березнікова і Н.Б. Дрьомова розподіляють тривіальні назви на: 1) міжнародні непатентовані найменування; 2) національні непатентовані найменування; 3) торгові патентовані назви; 4) торгові непатентовані назви. Національні непатентовані найменування – це умовна назва, яка дається лікарському засобу і використовується в межах однієї країни. Дані найменування можуть бути фармакопейними найменуваннями лікарського засобу, якщо вони відрізняються від міжнародних непатентованих найменувань, або якщо для них не створено міжнародне непатентоване найменування. Наприклад, синонімічними назвами жіночого гормону *Oestradiolum* (міжнародне непатентоване найменування) є: *Oestradioli valeras* (національне непатентоване найменування); *Divigel*[®] (торгове патентоване найменування); *Menostar*, *Estramon 50*, *Estrogele*, *Progynova* (торгові непатентовані найменування). Патентоване найменування є гарантом високої якості. Препарати з непатентованими торговими найменуваннями різних виробників, а іноді і різні партії препарату, який був виготовлений одним виробником, можуть дещо відрізнятися за своїми властивостями [Бертрам, Катцунг 1998, 607]. Але, оскільки нас цікавлять номенклатурні найменування як мовні одиниці, а не особливості хімічного складу, ми вважаємо, що назви цих препаратів можна визначити як номенклатурні синоніми.

Частковими номенклатурними синонімами ми вважаємо наукові і тривіальні назви даного лікарського засобу, які співпадають за своїм хімічним складом, але мають різні сфери вжитку, наприклад, *Прегнен-4-діон-3,20* (наукова назва) і *Progesteronum* (тривіальна назва). Подібні синоніми ми можемо визначити як між-номенклатурні. Абсолютними номенклатурними синонімами ми вважаємо тривіальні найменування лікарського засобу, що використовуються як торгові патентовані (непатентовані) назви і належать до однієї номенклатури, наприклад, **Oestradiolum**: *Climara, Menorest*; **Synoestrolum**: *Cycloestrolum, Hexanoestrolum, Hexoestrolum, Hormonestrolum, Novostrolum, Syntax, Synthovo*; **Progesteronum**: *Gynlutinum, Lipolutin, Luteostab, Luteosteronum, Lutocyclinum, Progestinum, Progestogel, Proluton, Syngestronum, Utrogestan*; **Praegninum**: *Oraluton, Pregnoral, Proluton, Progestoral*; **Testosteroni propionas**: *Androfort, Sterandryl, Synandronum, Testolutin, Testosteronum, Testovironum*; **Testosteroni oenanthas**: *Primotest-depot; Proviron-depot; Testoron-depot, Testoviron-depot*.

На думку українського дослідника Р.С. Беляєва, існування термінів-синонімів може пояснюватися такими факторами:

- 1) найменування того самого об'єкта може створюватися в різні періоди різними авторами;
- 2) паралельне використання латинської і давньогрецької мов при створенні найменувань [Беляєв 1991, 166].

Серед проаналізованих нами номенклатурних синонімів, ми також зафіксували варіанти з паралельним використанням латинських і грецьких терміноелементів, наприклад, гормон **Oestronum** (від гр. οἶστρος – *бажання, пристрасть*), якому спочатку були присвоєні назви *Folliculinum* і *Theelinum* [Лазарев 1947, 113]. Паралельне вживання словотвірних елементів латинської і грецької мов можемо спостерігати у таких комерційних назвах цього препарату як **Femidinum**, де терміноелемент **fem-** походить від лат. *femina* – *жінка*; а також **Theelinum**, де терміноелемент **theel-** походить від давньогрецького θήλυς – *жіночий*.

Усі торгові назви належать до групи маркуючих найменувань, торгових знаків чи прагмонімів (від гр. πράγμα – *річ, товар* і ὄνομα – *ім'я*), чи прагматонімів [Исакова 2005, 5]. Російська дослідниця О.В. Суперанська вважає, що дані назви знаходяться на межі між власними іменами та апелятивами [Суперанская 1973, 81]. Такі найменування є своєрідними лінгвокультурами, оскільки до звичайних складових (знак – значення) додається понятійний компонент [Ражина 2007, 32]. Якщо класифікувати номенклатурні синоніми за понятійною інформацією, можна виділити такі тематичні групи:

- 1) статевая приналежність, наприклад, терміноелемент **-gyn-**, який походить від гр. γυνή – *жінка*, у назвах **Gynoestrylum, Oestrogynonum, Progynonum** вказує на приналежність до жіночих гормонів; терміноелемент **-andr-**, що походить від гр. ἀνδρεῖος – *чоловічий*, у назвах **Androfort, Sterandryl, Synandronum**, а також терміноелемент **-vir-**, що походить від лат. *vir* – *чоловік*, у назві **Testovironum** вказують на приналежність до чоловічих гормонів;

- 2) терапевтичний ефект, наприклад, синонімічні назви жіночого гормону **Oestradiolum**: *Climara* (**clim-** від гр. κλίμαξ – *сходи, віковий перехідний період*) і

Menorest (**men-** від лат. *menstruatio* – *менструація*, а також – **rest** від англ. *rest* – *спокій, відпочинок*) містять інформацію щодо терапевтичного використання під час менопаузи у жінок; назви **Progestinum**, **Progestogel**, **Syngestronum**, **Utrogestan** містять терміноелемент **-gest-** походить від лат. *gestāre* – *бути вагітною, виношувати*;

3) спосіб виготовлення препарату, наприклад, префікс **syn(th)-** у назвах: **Synoestrolum**, **Syntax**, **Synthovo** вказує на синтетичне походження даного препарату;

4) інформація щодо способу застосування, наприклад, терміноелемент **-oral-**, у назвах: **Oraluton**, **Pregnorol**, **Progestoral**, оскільки висока ефективність даного препарату досягається при пероральному чи сублінгвальному прийомі;

5) інтенсивність дії лікарського засобу, наприклад, у найменуваннях **Primotest-depot**, **Proviron-depot**, **Testoviron-depot**. Компонент **-depot** вказує на тривалу дію, походить від англ. *depot* – *сховище, склад*; компонент **-retard** у назві **Testoron-retard** вказує на уповільнену дію, походить від лат. *retardāre* – *уповільнювати, затримувати*.

Проаналізувавши назви статевих гормональних препаратів, можемо зробити такі попередні висновки: 1) співіснування наукової (систематичної) назви і тривіальної назви лікарських засобів є головною причиною виникнення синонімії у фармацевтичній номенклатурі; 2) функціональний підхід до проблеми синонімії обумовлює існування номенклатурних синонімів, які розрізняються за різними видами номенклатур; 3) для фармацевтичної номенклатури характерні повні (абсолютні) і часткові номенклатурні синоніми; 4) назви синтетичних лікарських засобів містять різноманітну понятійну інформацію: вказівки анатомічного чи фізіологічного характеру, хімічний склад, терапевтичний ефект, спосіб вживання і т. д.

В статье рассматриваются основные причины возникновения номенклатурной синонимии. Сосуществование научного (систематического) названия и тривиального (условного) названия лекарственных средств является главной причиной возникновения синонимии в фармацевтической номенклатуре. Для фармацевтической номенклатуры характерны полные (абсолютные) и частичные синонимы. Номенклатурными синонимами мы считаем тривиальные названия лекарственного препарата, которые используются в качестве торговых патентованных и непатентованных названий и относятся к одной номенклатуре. Названия лекарственных средств содержат различную понятийную информацию: указания анатомического и физиологического характера, химический состав, терапевтический эффект, способ употребления и т. д.

Ключевые слова: фармацевтическая номенклатура, наименования гормональных средств, номенклатурная синонимия, полные и частичные синонимы, понятийный компонент

The article observes the main reasons, which provoke nomenclature synonymy. One of the main reasons of synonymy is parallel existence of the scientific drug's name and trivial (conventional) drug's name. Absolute synonyms are trivial drug's names, which are used like trade names and belong to one nomenclature. The conventional drug's name might contain different conceptual information: anatomical or physiological information, chemical composition, therapeutic effect, direction about use etc.

Key words: pharmaceutical nomenclature, hormone-containing preparation's names, synonymy of nomenclature, full and partial synonyms, conceptual component

Література:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М., 2007. – 576 с.
2. Арбекова Т.И. К вопросу о взаимоотношениях между синонимами: автореф. дисс. на соискание степени канд. филол. наук / Т.И. Арбекова. – М., 1953. – 33 с.

3. *Беляев Р.С.* Ономазиологический анализ греко-латинских терминологических элементов (на материале латинской клинической терминологии): дисс. на соискание уч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.14 "Классические языки", 10.02.19 "Теория языка" / Р.Б. Беляев. – К., 1990. – 238 с.
4. *Березникова Р.Е.* Место номенов в лексической системе языка / Р.Е. Березникова // *Имя нарицательное и собственное*. – М., 1978. – 206 с.
5. *Бужина Т.П.* Современные тенденции терминологического словообразования в номенклатуре лекарственных средств / Т.П. Бужина // *Язык медицины: Всероссийский межвузовский сборник научных трудов*. Выпуск 2. – Самара, 2007. – С.76-80.
6. *Вейсман А.Д.* Греческо-русский словарь / А.Д. Вейсман. – М., 1991. – 686 с.
7. *Веселов П. В.* Оправданный случай синонимии в терминологии. / П.В. Веселов // *Русская речь*. – №5. – М., 1969. – С. 77–81.
8. *Воронова О.Н.* Проблемы товароведной терминологии в фармации / О.Н. Воронова // *Язык медицины: Всероссийский межвузовский сборник научных трудов*. – Самара, 2007. – Вып. 2. – С. 81–85.
9. *Головин Б.Н.* Лингвистические основы учения о терминах / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М., 1987. – 104 с.
10. *Гумецкая Л.Л.* Заметки о терминологической синонимии в языке украинских грамот XIV в. / Л.Л. Гумецкая // *Лексическая синонимия*. – М., 1967. – С. 174–177.
11. *Гусятинская В.С.* Терминология лекарственных препаратов / В.С. Гусятинская // *Парадигматические характеристики лексики: Межвузовский сборник научных трудов*. – М.: МГПИ, 1986. – С. 93–100
12. *Дворецкий И.Х.* Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. – М., 2000. – 846 с.
13. *Дремова Н.Б., Березникова Р.Е.* Номенклатура лекарственных средств: особенности формирования и фармацевтическая информация // *Нина Борисовна Дремова, Римма Евгеньевна Березникова*. – Курск, 2002. – 152 с.
14. *Бертрам Г. Катцунг.* Клиническая фармакология. – Т. 2 / Бертрам Г. Катцунг. – М., 1998. – 670 с.
15. *Козлик М.* Явление синонимии в русской химической терминологии: автореф. дисс. на соискание степени канд. филол. наук: спец. 10.02 19 "Теория языка" / М. Козлик. – К., 1989. – 18 с.
16. *Лазарев Н.В.* Эволюция фармакологии / Н.В. Лазарев. – Л., 1947. – 276 с.
17. *Лазарева М.Н.* Номенклатура лекарственных средств в гомеопатии: особенности классификации и номинации / М.Н. Лазарева // *Язык медицины: Всероссийский межвузовский сборник научных трудов*. – Самара, 2007. – Вып. 2. – С.193-203.
18. *Машковский М.Д.* Лекарственные средства / М.Д. Машковский. – М., 2006. – 1216 с.
19. *Нечай М.Н.* Ботаническая терминология как структурная составляющая тривиальных наименований лекарственных средств / М.Н. Нечай // *Язык медицины: Всероссийский межвузовский сборник научных трудов*. – Самара, 2007. – Вып. 2. – С. 227–231.
20. *Ражина В.А.* Ономастические реалии: лингвокультурологический и прагматический аспекты: автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.19 "Теория языка" / В.А. Ражина. – Краснодар, 2007. – 38 с.
21. *Салькова В.Е.* Некоторые проблемы синонимии в языке и речи / Вера Евгеньевна Салькова. – Саратов, 1971. – 32 с.
22. *Суперанская А.В.* Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
23. *Фармацевтический этимологический словарь*. – М., 1991. – 128с.
24. *Фарминдекс' 98* – лекарственные препараты // В.Н. Коваленко, А.П. Викторова. – К., 1998. – 1148 с.
25. *Худолеева С.П.* Про варіантність і синонімічність термінів / С.П. Худолеева // *Мовознавство*. – К., 1980. – № 4. – С. 62–64.
26. *Чернявский М.Н.* Латинский язык и основы фармацевтической терминологии / М.Н. Чернявский. – М., 1975. – 320 с.
27. *Энциклопедия "Русский язык"*. – М., 2003. – С. 558.
28. *Modern drug encyclopedia and therapeutic index*. – N.Y., 1946. – 1157 p.
29. *Vitamins and hormones. Advances in research and applications*. – N.Y., 1956, Vol. XII. – 305 p.